

Špitály na Českomoravské vrchovině

JAROMÍR TAUSCH

Již ve starém Římě se zakládaly domy pro nemocné a raněné vojáky. Postupně se přeměňovaly na útulky pro poutníky, tzv. hospice. Vlivem křesťanství se domy pro pocestné objevovaly i při klášterech. Od doby Konstantina Velikého a za křížových výprav poskytují hospitály útočiště pro neduživce a ubožáky.

S rozvojem měst ve 13. a 14. století přešla řada špitálů pod městskou správu. Města byla i jejich zřizovateli. Také v některých vrchnostenských sídlech vznikaly špitály. Významné postavení v městských i vrchnostenských špitálech měly církevní řády a kongregace.¹

První počátky veřejné světské organizace charitativního poslání spadají do 16. století. Reformace napomohla sekularizaci chudinské péče, ale teprve 18. století ukončilo rozhodující vliv církve v této oblasti.² Praxe ukázala, že veřejná (státní) správa se neobejde bez místní a osobní pomoci. Direktiva Josefa II. ze 16. dubna 1781 ukládala obcím budovat sirotčince, nalezince, porodnice pro svobodné matky, špitály pro nemajetné a útulky pro práce neschopné občany.³ Ve všech slovanských zemích Rakouska jsou od roku 1787 zakládány farní chudinské ústavy, které přetrvávají do vydání domovského zákona v roce 1863⁴ a déle.

Předkládaný příspěvek přibližuje vznik, správu a způsob života ve špitálech zejména v posledních dvou stoletích ve vybraných místech Českomoravské vrchoviny.

Jedním z nejstarších špitálů zmíněné oblasti byl špitál v Jihlavě, pojmenovaný podle sv. Anežky. Jeho založení splývá se vznikem města ve 13. století. Stál před jednou z městských bran a pamatoval hornickou slávu Jihlavy.⁵ Brána i okolní část městského opevnění a posléze i celé předměstí podle něj dostaly název. Špitál sv. Anežky byl zrušen v letech 1826 - 1827.⁶

Druhý špitál, nesoucí jméno sv. Jiří, stával pod křížovatkou dnešní Havlíčkovy a Třebízkého ulice. Vznikl také ve 13. století. Jeho vzdálenost od hradeb nasvědčovala, že se zde soustřeďovali nevléčitelně nemocní (např. napadení leprou) čili malomocní, jak se označovali lidé bez ohledu na druh nemoci. Tento špitál byl vzhledem ke svému umístění vystaven častějšímu a většímu nebezpečí, zvláště ve válečných časech; např. v roce 1612, 19. září, vyhořel, záhy však byl obnoven. Po odchodu Švédů, kteří v letech 1645 -

1647 zničili jihlavská předměstí a tedy i špitál, musel být v roce 1671 znovu vybudován. Sloužil pak až do roku 1769, kdy zanikl, jako azyl pro nemajetné. Budovy špitálu zvané Siechhof byly prodány a přestavěny na hospodářské stavení. V roce 1794 vyhořely, ale zakrátko byly uvedeny do podoby, v jaké je zachytil jihlavský fotograf Johann Haupt (obr. příl. č. 1). Na počátku 20. století ustoupila usedlost výstavbě nových činžovních domů.⁷

Další z popisovaných sociálních zařízení se nacházela ve městě. Po vyhnání Židů v roce 1424 přeměnila městská správa bývalou židovskou školu v dnešní Mrštíkově ulici (č. 16 - 18) na špitál.⁸ Jiný azyl upravilo město pro chudé na přelomu 19. a 20. století ze zrušeného vojenského skladu a pekárny v dnešní ulici Jana Masaryka.

Městem, kde dodnes stojí budovy špitálů, je Polná (okr. Jihlava). Napočítáme zde celkem čtyři objekty. První založil roku 1447 majitel panství Jan Sezima z Rouchova pro 12 chudých poddaných.⁹ Druhý špitál, pro 6 chudých, založil kníže Ferdinand z Dietrichštejna v roce 1689, třetí, pro jednotlivé osoby s obsluhou včetně jídla, vybuodovalo město (dnešní Nerudova ulice č. 374). Čtvrtý, taktéž městský, zřízený pro chudé rodiny, poskytoval jen bezplatné ubytování; nacházel se vedle kostela svatě Barbory. Oba právě jmenované špitály pocházejí z minulého století. První dva jsou dnes využívány jako byty, v Nerudově ulici má sídlo stavební firma a poslední objekt slouží jako kontaktní místo Okresní správy sociálního zabezpečení; sídlí zde také pečovatelská služba.

V Horní Cerekvi (okr. Pelhřimov) byl vrchnostenský špitál. Založila ho začátkem 16. století Anna Popelová z Vesce, matka majitele panství Jana Léskovce. Osudy původního špitálu není snadné doložit, ale víme s jistotou, že v roce 1731 vydala hraběnka Regel rozená Metternichová listinu, již se obnovuje zdejší špitál pro 12 chudých poddaných. Nepoužívané farské sýpky byly zrušeny a po opravě přeměněny na špitál.¹⁰ Ve dvacátých a třicátých letech našeho století zde našlo útočiště celkem 52 osob. Špitál byl zbourán v roce 1985.

V sedmdesátých letech minulého století ubytovala obec Černovice u Tábora (okr. Pelhřimov) několik největších chudáků z místa v obecní pazderně. Městečko prožívalo těžké období, když se stále nemohlo vzpamatovat z následků velikého požáru 26. května 1857.¹¹ Dalším starým zchudlým občanům platilo město byty a i jinak je podporovalo, ale na další pomoc už obecní správa neměla prostředky.

V únoru 1884 došlo obecní zastupitelstvo k závěru, že „... *zaopatření chudých občanů města se může dít jen zřízením zvláštního ústavu.*“¹² Na jeho realizaci však nemělo dostatek peněz. Požádalo proto majitelku panství hraběnku Amalii z Reichenbach - Lesonic o subvenci. Mecenáška, která si uvědomovala důsledky požáru a od roku 1883 poskytovala Černovickým každoroční podporu pro chudé ve výši 1 000 zl., přislíbila finanční dotaci a dotázala se, o jaký ústav by se mělo jednat. V případě zřízení špitálu hraběnka požadovala, aby měl řádného správce.¹³ Purkmistr František Ziegler a radní Jan Hromadník, správce velkostatku Viktorin Günther i generální zplnomocněnec hraběnky baron Ludvík ze Steinberku upravili konečné znění stanov pro městský chudobinec - špitál.

V květnu 1885 poctila hraběnka městečko svou návštěvou. Po srdečném uvítání se rozhodla darovat městu 5 000 zl. na výstavbu špitálu. Město se zavázalo, že k této částce připojí i svých 1 000 zl. jako základní kapitál. „*Hraběnka, seznávši dobrou vůli města,*“ uvádí kronika, „*zvýšila dřívější svoji subvenci na 10 000 zl.*“ Na zřízení špitálu přispělo i několik zámožných občanů.¹⁴

Roku 1891 zakoupilo město za 1 750 zl. od D. Löwyho dům č. 149 v Táborské ulici¹⁵ a na věčné časy ho zaknihovalo jako zaopatřovací ústav pro chudé občany města Černovic. Majitelka panství věnovala 1 500 zl. na nákup domu s podmínkou, že obecní úřad „k tomu účelu budovu vystrojí“, jak dodává v průvodním dopise. V roce 1896 se však vztahy mezi obcí a hraběnkou rozjitřily.¹⁶

Dne 1. července 1891 se do špitálu stěhovalo 6 osob. Do obecného povědomí vstoupil jmenovaný dům jako Amaliin ústav.¹⁷ Roku 1952 ztratil své původní poslání. Držitelem se stal stát a město ho začlenilo do bytového fondu. Z původních šesti místností zde po adaptaci vytvořilo jednu bytovou jednotku 2 + 1 s příslušenstvím a dvě místnosti v prvním a tři ve druhém podlaží pro svobodné nájemníky.

O původním pelhřimovském špitálu nemáme přesné zprávy. Víme jen tolik, že v roce 1431 byl tehdejší rychtář Buněk kvitován z 22 kop svého dluhu, za něž byl pořízen špitál pro chudé.¹⁸ Kdy došlo ke koupi, nelze s jistotou říci. Také záznamy o darech špitálu z roku 1445 jsou důkazem toho, že ve zmíněném roce zde špitál byl. Není známa ani jeho přesná lokace. Historik města Josef Dobiáš se domnívá, že se nacházel někde na začátku dnešní Rynárecké ulice.¹⁹ Tentýž autor dokládá, že druhý špitál stál vedle hlavního kostela. Do roku 1761 to byla stará zetiela roubená chalupa, v následujícím roce byla na témže místě postavena nová, zděná. Pak převzaly funkci špitálu městské chudobince.²⁰ Na začátku 20. století museli pelhřimovští radní řešit zaopatření stále většího počtu starých osamělých chudáků. Nejvýhodnější se zdála výstavba chorobince, ke které došlo v roce 1909. Klidné a zajištěné stáří zde našlo 50 osamělých mužů a stejný počet žen.

Také nad vznikem a místem přibyslavského špitálu (okr. Havlíčkův Brod) visí otazník. Prameny nás informují o tom, že v roce 1570 stál špitál naproti zámku (č. 101). Malý, chatrný a sešlý domek nemohly zachránit ani příležitostné dary; např. srpař Zigl věnoval v uvedeném roce špitálu 5 kop grošů na opravu krovu.²¹ Město se už lépe o špitál starat nemohlo. Proto se v roce 1677 obrátilo s prosbou na majitele panství knížete Ferdinanda Josefa z Ditrichštejna na Mikulově, svobodného pána z Hollenburku, Finkenštejna a Tallberka o pomoc při stavbě nového špitálu. Obec se zavázala, že daruje na stavbu parcelu, měšťan Matěj Zvolánek pak ještě další místo za svým domem č. 49 (obě parcely byly v blízkosti kostela). Kníže Ferdinand z Ditrichštejna se fundační listinou z 28. 2. 1692 zavazuje, že ke cti Sedmibolestné Panny Marie vybuduje špitál pro 7 žen a zajistí jim tak přístřeší a obživu.²² Začátkem 20. století se špitál změnil na útulek pro 11 chudých žen ve stáří. Po první světové válce se již o využití budovy pro charitativní účely nehovoří. Do roku 1996 zde sídlila správa města.

Ve sledovaném teritoriu Českomoravské vrchoviny se nacházely pouze městské a vrchnostenské špitály. Z dostupných zpráv vysvítá, že vrchnostenské špitály s pevně stanovenými nadačními povinnostmi a s pevně stanoveným počtem chovanců měly uzavřenější systém než špitály městské, které navíc tvořily sociální zázemí pro větší a zejména lidnatější území.

Potřeba zřídit špitál vyplývala ze soustředění většího počtu lidí. Jihlava jako horní město takové soustředění představovala, a proto se špitály objevují již ve 13. století. Vrchnostenské jsou pak zakládány ve stoletích následujících. Vzhledem k větší migraci chudých v městských špitálech a díky tomu, že začaly v 18. století s postupně se měnící zdravotnickou a sociální službou ve městech zanikat, máme více dílčích zpráv ze špitálů vrchnostenských.

Život ve špitálech se řídil přesně stanovenými předpisy a pravidly. Na jejich dodržování dbal správce, jenž stál v čele zařízení. Odměnu za výkon funkce dostával v hotovosti nebo v naturáliích, případně v obou formách.²³ Platy s naturálními výhodami přetrvávaly až do 20. století, kdy např. v pelhřimovském chorobinci žil správce s manželkou ve služebním bytě a jak nám sdělila informátorka, „... byl tam k celému zaopatření. Celá rodina se tam stravovala. Měli dvě děti, i pro ně se peklo, vařilo, žehlilo a někdy i uklízelo.“²⁴

Správce špitálu zastupoval vrchnost, nadřízené. Jeho postavení vychází z práce, jak ji máme zaznamenánu z Horní Cerekve.²⁵ Správce konal prohlídky všech místností a celé budovy jednou týdně. Hovořil s chovanci, vyslechl jejich přání, neposlušné káral i trestal. Zodpovídal se vrchnosti z provozu špitálu.

Do funkce správce mohl být schválen pouze občan z místa, bezúhonný, římskokatolického vyznání, který s určenými konšeli dohlížel nad chovanci a chodem špitálu. Obdobné požadavky byly kladeny i na uchazeče o místo ve špitále. V Příbyslavi a v Polné musela být chudoba uznána ještě vrchnostenským úřadem a farářem v místě. V Pelhřimově o dvě stě let později rozhodovalo o přijetí obecní zastupitelstvo a své slovo zde měl i zástupce církve.²⁶ Špitály na území ditrichštejnského panství měly ve svých směrnících dovětek, že pokud by z jednotlivých poddanských míst nebyl dostatek uchazečů, mohou být přijati i z míst vzdálených (jako např. z Krucemburku).

Ve všech špitálech žili muži a ženy odděleně, dělila je nejčastěji podlaží. Chování špitálníků reglementovaly řady ústavů. „Špitálníci mají žít mravně, katolický život vésti, klení, pití, toulek, hříchů se chrániti, ráno na zvuk zvonku do oratoře jíti...“, jak uváděla pravidla hornocerekvického špitálu, která dále nařizovala „... každodenně v oratoři sv. Trojice stanovené modlitby konat.“²⁷ O svátcích a nedělích účastni buďte každý den mše svaté a přijímejtež o velkých svátcích svaté svátosti. Pak se zúčastňují špitálníci všech průvodů s křížem.“ Předpisy ostatních špitálů obsahují podobné povinnosti.²⁸

Pracovní úkoly vyplývající z příslušnosti ke špitálu neměl žádný z chovanců. Jen v pelhřimovském chorobinci, kde žilo 100 chovanců, někteří myli nádoby, jiní škrábali brambory, pomáhali na zahradě apod., ale jen z dobré vůle pomoci, nikdy z povinnosti a donucení.

Zvláštnost polenského špitálu spočívala v tom, že zde dožíval svůj život sám jeho zakladatel Jan Sezima, který ho i do budoucna finančně zabezpečil.²⁹

Pro případ chovancova onemocnění uvádí hornocerekvická směrnice, že „... do špitálu dočtorova správce jej musí dopraviti a tam žena služebná ho ošetřuje i dočtora volá a pečuje o zaopatření kněžské, když v těžkém neduhu by se nalézal... Za službu má 23 zl. 15 kr. platu. Musí jim vařiti a čistiti je.“³⁰ Pelhřimovský chorobinec navštěvoval lékař každý týden, pokud to bylo nutné i častěji. Drobná poranění ošetřoval správce. Nemocní se dávali do místní nemocnice. Jednou týdně se museli chovanci pelhřimovského ústavu povinně koupat a převlékat do čistého prádla.

Špitálníci nosili špitálnický oděv. V Polné podle tamějšího privilegia z roku 1689 tvořily kroj bílé šosaté kabáty a bílé kalhoty. V roce 1871 došlo ke změně barvy, protože bílý oděv se snadno ušpinil. Místo bílé barvy nastoupila hnědá (hnědé pláště s modrými límcí) a černé klobouky vystřídaly bílé. Od roku 1882 byly zavedeny kabáty tmavé barvy s placatou čepicí z hubertusoviny.³¹

Pro chovance v Horní Cerkvi nařizoval řád: „Oděv soukenný barvy modré na sebe bráti, plášť, v zimě kožíšek, klobouk černý, v zimě čepici soukennou kožíšinou podšitou.“

rukavice, boty juchtové a punčochy modré si obouvati, dva páry spodních kalhot, na krk šátek, dva kapesníky."³² Ženy dostávaly modrý oblek a červené punčochy.

Barevně pestrý oblek - pláště z prací látky s jedním rukávem červeným, druhým žlutým a dvoubarevným límcem - nosily přibyslavské špitálnice. Nové obleky dostávaly po třech, pláště po šesti letech. Další oděvní součásti si musely pořizovat samy z částky 10 zl., kterou obdržely vždy na rok a z níž dále musely hradit léky a náklady spojené s pohřbem.

V pelhřimovském chorobinci zprvu chovanci dotrhnávali vlastní oděv a pak měli nárok na ústavní; muži na štrukturované obleky, ženy na sukni a blůzu, v zimě barchetovou, v létě plátěnou (většinou se jednalo o modrotisk, jak poznamenala informátorka).³³

Strava odpovídala hmotnému postavení špitálu. Jan Sezima v zakládací listině polenského útulku pro své poddané mj. uvádí: „... *A kúry, které z těchto dvou vesnic (jedná se o vsi Skryšov a Janovice, pozn. autora) mají dány býti, aby vždy jednou nebo dvakrát chudým do týhodně těm dáno a připraveno bylo, totiž v neděli a ve čtvrtek...*” Tomu předchází výčet rybníků, z jejichž výnosů mají být chudí šaceni a živeni.³⁴

Koncem 17. století dostávala každá z přibyslavských špitálnic jeden a půl funtu masa týdně mimo dny postní, o čtrnácti hlavních svátcích byl přiděl masa zvýšen o půl funtu. V ročních náležitostech pak špitál dostával dvě a půl míry pšenice, čtyřiačtyřicet měr žita, deset měr ječmene, čtyři a půl míry hrachu, šedesát mázů soli, čtyřicet mázů tuku, šest funtů sýra, tři vědra kyselého a šest kop hlávkového zelí, tři míry řepy, šest měr mrkve, za šestinedělního postu pak každý pátek dvě ryby, na Zelený čtvrtek a Štědrý den po třech rybách a drobné ryby z každého podzimního výlovu. Z městského pivovaru to bylo půl mázu moravského piva a z panského pivovaru v Borové týdně vědro řediny,³⁵ stejně jako v ostatních vrchnostenských dvorech. Fundační listina knížete Ditrichštejna ukládala také, „... *že k posluze a vaření jedna hospodyně se stejným deputátem vařiti bude s tím, že svoje jídlo ve stejném hrnci vařiti, aby svého dílu nemohla prodat ani se dát od jiných živiti.*”³⁶

Podrobnější jídelníček uváděla směrnice hraběnky pro hornocerekevický špitál. Přísně se dodržovaly tzv. masité dny, a to čtyřikrát v týdnu, v nichž dostal každý chovanec půl libry masa, o svátcích jednu libru pečeně. Jako příkrm se podávaly kroupy a žejdlík piva. V postní dny se na jídelníčku objevily pokrmy z mouky, čtyřikrát týdně půl libry ryb, na Zelený čtvrtek a Bílou sobotu pak jedna libra rybiho masa. O pouti a na svátek Nejsvětější Trojice tvořila sváteční oběd drůbež, půl žejdlíku vína a „*ještě jiný piva*”.³⁷

Pelhřimovský špitál připravoval stravu třikrát denně (začátek 20. století). Jednoduchou snídani tvořila bílá káva a suchý chléb (káva se vařila z cikorky ochucené několika zrnky kávy). V pondělí se podávala k obědu krupičná kaše nebo vařené hovězí maso s bramborem a červenou řepou a hovězí polévka, ve středu omáčka s masem a houskovým knedlíkem, v neděli vepřová, knedlík, zelí. Ostatní dny byly bezmasé; v pátek byly vždy buchty. K večeři měli chovanci třikrát v týdnu uzeninu nebo chléb s bílou kávou (podle výběru). Chléb se přiděloval každému dvakrát týdně. Se čtvrtkou bochníku si každý hospodařil sám. Pelhřimovský ústav měl vlastní pomocné hospodářství. Zbytky z kudý chyně a přikoupenou kukuřicí se vykrmovalo šest prasat. Z jednoho prasete se uhradilo pět denních obědů. Ve dnech zabíjaček býval k večeři místo uzeniny sulc - huspenina.

V některých špitálech mohli chovanci vlastnit finanční hotovost. Špitálnice v Přibyslavi směly přijímat almužny, odkazy po zemřelých - legáty, menší obnos jim mohl zůstat z desetizlatkového ročního důchodu.³⁸

V Horní Cerekvi spravoval úspory chovanců správce. Měl klíč od pokladny, druhý měla vrchnost. V případě úmrtí chovance připadlo jeho jmění špitálu (z toho se dávala jedna třetina na mše za zemřelého). V Přibyslavi musela chudá žena odkázat část svého jmění špitálu (asi jednu třetinu), pokud zemřela bez testamentu, pak připadla špitálu celá částka, a v případě, že se o dědictví přihlásili příbuzní, pak se peníze dělily na polovinu.³⁹

Ve všech špitálech šly pohřební výdaje, které nebyly malé, na vrub zařízení.⁴⁰

Vrchnostenské špitály poskytovaly chovancům zdarma stravu, oděv a ubytování (s otopem a osvětlením). Bylo tomu tak ve všech polenských špitálech a v homocerekvickém a přibyslavském špitále.

Ubytování vykazuje obdobné rysy ve všech zařízeních. V jedné místnosti žily dvě nebo tři osoby. V Polné, v Sezimově špitále, byly v roce 1684 provedeny úpravy, po nichž měl každý chovanec obytnou místnost sám pro sebe. Toto opatření se neosvědčilo a brzy se i zde vrátili k běžné praxi. Tento způsob ubytování se zachoval až do našeho století, kdy v Pelhřimově podle velikosti místností bydleli po dvou, třech i více osobách. V každé místnosti se nacházel stůl, židle, postel, někde i truhla (v pelhřimovském ústavu kovové postele a plechové skříňky, jaké bývaly v nemocnicích). Uvedené vybavení bylo majetkem špitálů.

Topilo se v kamnech, nejčastěji kachlových, někde i z cihel (pelhřimovský chorobinec měl ústřední topení). Otop pro špitály zabezpečovali v Polné z vlastních, špitálních lesů, v Přibyslavi se na dodávce 52 sáhů dřeva (asi 175 m³) podílely panské lesy a 6 sáhů také město. K odvozu a zpracování dřeva se zavázali měšťané vlastníci koně, v Pelhřimově hradilo náklady na otop - stejně jako celý provoz zařízení - město.

Svítilo se svíčkami. Např. v přibyslavském azylu dostávaly ženy roční přiděl svíček (v roce 1700 to bylo 14 funtů svíček). Teprve ve 20. století je vystřídal petrolejové lampy.

Samotné budovy zmíněných špitálů jsou dokladem dobové stavební tradice. Objekty vzniklé v 15. a 16. století a dříve (např. Jihlava a Polná) jsou z kamenného zdiva, v dalším období (Přibyslav a Horní Cerekev) z cihel. Na svou dobu představují rozsáhlejší objekty a jsou od začátku stavěny jako účelová zařízení, a proto stavebně odpovídají svému poslání nejen v době vzniku, ale i v letech pozdějších.

Komunikace uvnitř budovy byla zajištěna chodbou procházející středem objektu, ze které byly vstupy do jednotlivých obytných prostor. Špitální budovy postrádaly sklepy, studny (nacházely se v okolí) a záchody (suché stály na dvorcích). Výjimkou byl chorobinec v Pelhřimově, který měl uvedená zařízení pod jednou střechou. Střešní krytina se stala dokladem vývoje dobových materiálů od došků a šindelů až po tašky z pálené hlíny.

Materiální zabezpečení špitálního provozu bylo různorodé. Špitály dostávaly dary nejen při svém vzniku (stavební parcely, peněžní dotace aj.), ale staly se nositeli různých nadací. Musely mít dobré hospodářské zázemí, které umožňovalo dotovat jejich provoz.

- Nadace při špitálech tvořily:
- poddanské vsi s robotami
 - pole, parcely, rybníky a lesy
 - materiální a finanční odkazy

- hotové peníze přinášející pravidelný úrok

- příležitostné a nahodilé příjmy (pokuty, zabavené zboží na trzích apod.).

Například polenský špitál měl dost velké bohatství ještě ve třicátých letech našeho století, stejně tak i špitál v Černovicích aj. Špitály v řadě míst pronajímaly půdu, prodávaly dřevo a tak získávaly do svých pokladen další finanční prostředky.⁴¹ Také odkazy⁴² a pokuty⁴³ představovaly značné jmění. Obezřetným hospodařením se některé špitály, např. polenský, staly úvěrovými ústavy. V roce 1909 vlastnil špitál v Polné 15,7 ha polí, 5,5 ha luk, 4 ha pastvin, 400 ha lesa a 104 m² velkou stavební parcelu. Odhadní ceny lesa činily 376 746,- K a množství dřeva bylo odhadnuto na 36 483 m³ hmoty. Některými čísly naznačujeme, že byly špitály bohaté a pochopitelně některé i chudší. Movitosti špitálů odpovídal rozsah poskytovaných sociálních služeb.

Obrat v postavení a úloze špitálů nastává od 16. století. Špitály na venkově a ve vrchnostenských sídlech se rozvíjejí, ve městech (např. v Jihlavě) se objevuje kvalitnější způsob lékařské péče.⁴⁴ Omezoval se zatím jen na část obyvatelstva, jen na ty, kteří si ji mohli zaplatit. V pobělohorské době dochází k další diferenciaci v práci špitálů. Pečují především o chudé a staré nemocné lidi, zatímco choří s výjimkou nemajetných trpících nevléčitelnými chorobami jsou léčeni doma. Je na místě připomenout, že o nemocné pečovaly také cechy, tovaryšská bratrstva a náboženská sdružení.⁴⁵ Od 18. století jsou pro nemocné zřizovány samostatné útulky - lazarety.⁴⁶ Ty byly jakýmsi mezistupněm mezi středověkým špitálem a novověkou nemocnicí. V průběhu 19. století špitály jako takové zanikají a stávají se z nich opatrovny, někde sirotčince a chudobince.⁴⁷

Pelhřimovský chorobinec zřízený v roce 1909 pro 100 starých lidí spravovalo město. Život chovanců, jak vysvítá z vyprávění informátorky,⁴⁸ se přibližně podobal životu v pozdějších domovech důchodců.

Z hornocerekvického špitálu se v průběhu prvních desetiletí 20. století stal chudobinec.⁴⁹ Poskytoval jednotlivcům i chudým rodinám ubytování prakticky až do jeho zrušení v roce 1985. Ve všech čtrnácti místnostech (z toho devět v přízemí a čtyři v prvním poschodí) byly dřevěné podlahy. Každá rodina obývala jednu místnost. Ve zrušené modlitebně měly čtyři rodiny uskladněno dřevo. Nábytek si rodiny buď přinesly s sebou, nebo jim jej dali lidé z městečka. V místnosti stál stůl, židle nebo lavice, almara a polička. Kamna stála buď vpravo, či vlevo od dveří. Topilo se dřevem, šiškami a chrastím, které si chudí sesbírali v lese. Obyvatelé chudobince svítali svíčkami, po první světové válce petrolejovými lampami. Až po druhé světové válce byl do chudobince zaveden elektrický proud.

Z přízemí se šlo po několika schodech dolů k nádrži na užitkovou vodu. Pro pitnou vodu se chodilo do vedlejších domů (na faru nebo do domu MUDr. Emlera). Vodovodní řad zavedla obec do chudobince až v roce 1934. Vodovodní kohoutky byly jen na dvoře. Na splachovací záchody se již nedostalo. Suché záchody stály na dvorku, jeden byl vklíněn na konci chodby v přízemí. Vodu na praní braly ženy ze zámeckého rybníka. Na půdě skladovaly rodiny seno pro domácí zvířata. Trvale choval králíky jen František Zach, který měl sedm dětí. Ostatní rodiny chovaly králíky jen přes léto. Kotce a složené dřevo se nacházelo na dvorku, který tvořil plácek mezi chudobincem, kostelem a rybníkem.

Ke špitálu patřila zahrada, kterou měl pronajatu hostinský Jarolímek. Přední strana budovy byla orientována k náměstí, zadní k rybníku. Protože objekt stál ve svahu a pů-

vodně to byly dvě stavby, z čelního pohledu se jevil chudobinec jako jednopodlažní, ale od rybníka jako poschod'ová stavba (obr. příl. 3 a 4).

Budova špitálu v Horní Cerekvi byla, jak jsme už uvedli, asanována v roce 1985. V Polné stojí všechny budovy bývalých špitálů, stejně tak ditrichštejský špitál v Přibyslavi, v Pelhřimově se bývalý chorobinec stal součástí komplexu nemocnice a v Černovicích doznal zásadních změn. Budovy jihlavských špitálů podlely dalšímu stavebnímu rozvoji města. Špitály jako sociální a částečně zdravotnická zařízení azylového charakteru představují vlastní svět se svými specifickými zákony interního života a zaujímají zvláštní místo v životě obce, města či panství. Svým způsobem života, zvyky, pravidly i oděvem chovanců se špitál z místní komunity vylučoval, ale zároveň zmíněnou společnost spoluvytvářel (účast na slavnostech, pohřbech apod.).

Ve zkoumaných místech byly špitály situovány častěji ve středu sídliště (výjimku tvoří jihlavský špitál sv. Jiří pro tzv. malomocné). Cechovní špitály při herbercích se nacházely na různých místech. Ve zkoumaném území jsme se setkali se špitály městskými (Jihlava, Pelhřimov), vrchnostenskými (Horní Cerekev, Polná, Nový Rychnov, Brtnice) a vrchnostenskými s účastí města (Přibyslav, Černovice u Tábora).

V průběhu první poloviny 20. století špitály postupně ztratily svou původní funkci, dílem byly asanovány a některé rozšířily bytový i nebytový fond v místě.

Špitály plnily své charitativní poslání a spolu s chudobinci tvořily zvláště po vydání domovského zákona základní síť chudinské péče jako zařízení měst, vrchnosti nebo i některých církevních řádů a společností. Ve vývoji sociálního zabezpečení jisté části společnosti zaujímaly špitály poměrně dlouhou dobu významný stupeň, na nějž pak navazovaly lazarety, které byly předstupněm nemocnic nového typu.

Přesto, že byly špitály zakládány v různých časových údobích, na různých místech a za různých ekonomických podmínek, pro jejich provoz bylo společné, že měly stejnou či podobnou organizaci v čele se správcem, oddělenou kuchyní, odlišení v ošacení chovanců od ostatních obyvatel místa, společnou pokladnu pro všechny chovance a zásadu, že výdaje spojené s pohřbem jdou na vrub zařízení, i když se na nich špitálníci mohli různou měrou podílet. Stejně bylo i průběžné získávání majetku formou darů, odkazů, výtežků z pokut, milodarů apod.

Různost se projevovala v náležitostech chovanců špitálů. Odpovídala úrovni hmotného zajištění ze strany zřizovatelů, z níž se pak odvíjely i další možnosti pro chovance, jako například přípustnost žebroty při některých příležitostech, rozmístění pokladniček na příspěvky pro špitál po hospodách (Přibyslavsko), účast na slavnostech a pohřbech.

Špitály ve vybraných místech Českomoravské vrchoviny naznačují důvodem svého vzniku šíří motivace od bohulibých vnuknutí třeba pana Sezimy z Polné, přes špatné sociální podmínky v místě nebo nutnost izolace nemocných nakažlivými chorobami, až po velkorysé dary vrchnosti pro část chudých poddaných, jejichž cílem bylo získat „věčné zásluhy“.

Špitály, chudobince a příbuzná zařízení tvoří nedílnou součást sociálních dějin obyvatel zmíněného území.

POZNÁMKY

- 1 První špitály byly útulky pro poutníky, později útočiště chudých, starých a nemocných. Poskytovaly lůžko, stravu a základní ošetření. U zrodu většiny nejstarších pražských špitálů najdeme některý z církevních řádů. Ve 13. století zaznamenaly řeholní instituce největší rozmach. Po ukončení obrany a šíření křesťanství výboji obrátily mimo jiné pozornost také k sociálním otázkám uvnitř lidnatých městských sídlišť. Řeholníci obstarávali péči o nemocné včetně špitálnictví, jako např. členové řádu sv. Františka z Assisi a sv. Dominika, u nichž tvoří zmíněná činnost hlavní náplň jejich poslání. V husitských válkách byl rozvoj klášterů přerušen. Oživení řeholního života nastalo až za vlády Jiřího z Poděbrad a po roce 1520, kdy řeholní instituce prožívaly druhý rozkvět. Podrobněji viz Luděk JIRÁSKO, *Církevní řády a kongregace v českých zemích*, Praha 1991, 175 s. Viz též Bohuslav ROUČKA, *Špitály, jejich majetek, správa a postavení v daňovém systému českého feudalismu*, Právněhistorické studie 12, 1966, s. 41 - 87.
- 2 Již Charles de Secondat MONTESQUIEU ve svém hlavním díle *Duch zákonů* z roku 1748 (česky 1947) formuloval právo na existenci, dle něhož je stát povinen svým občanům zabezpečit obživu, přiměřený oděv a takový způsob života, který neohrožuje zdraví. Francouzská republika zahrnula uvedené zásady do ústavy.
- 3 V době josefínských reforem v 80. letech 18. století přerušila většina církevních řádů a kongregací svou činnost. Mimořádný význam představovaly v průběhu 19. století nově zakládané ženské řeholní kongregace s hlavním posláním v charitativní oblasti. Podrobněji viz Jaromír TAUSCH, *Příbytky nemocných a nejchudších. Venkovské chudobince na Pelhřimovsku a Jihlavsku v letech 1900 - 1938*, Vlastivědný sborník Vysočiny, oddíl věd společenských X, 1996, s. 291 - 312.
- 4 První soustava úpravy chudinské péče pochází z Anglie z roku 1601, kde se péče o chudé stala úkolem farností. V rakouských zemích měla církev rozhodující postavení na úseku chudinské péče, zejména ve městech, až do konce 18. století. Obrat nastal ke konci 80. let 18. století; v roce 1799 zřídil hrabě Jan Buquoy na svém panství chudinský ústav, později zvaný „Spolek lásky k bližnímu“. Základ tvořily fary, jež se dělily na chudinské okrsky. V jejich čele stál farář, dále chudinský otec a účetní. Duchovní se staral o sbírky a jejich rozdělování pod vrchnostenským dozorem.
- 5 Byl to pravděpodobně hornický špitál, který darovali 2. 11. 1258 čeští mincmistři faře sv. Jakuba. Viz Zdeněk JAROŠ, *Azyl nevléčitelně nemocných*, Jihlavské listy, 1995, č. 96, s. 11; Jiří KAREL - Jiří VONDRÁK, *Jihlavská nemocnice*, Vlastivědný sborník Vysočiny, oddíl věd společenských X, 1996, s. 265 a 275.
- 6 Po husitských válkách byl špitál přemístěn blíže k bráně za hradby. Řada nadací, jimiž byl špitál obdařen, mu umožnila poskytovat útočiště nejubožejším téměř šest století. Viz František HOFFMANN, *O starých jihlavských špitálech a lazaretech*, Kulturně osvětové pořady města Jihlavy, 1966, č. 1, obálka.
- 7 Srov. Z. JAROŠ, *c.d.*
- 8 František HOFFMANN, *Jihlava v husitské revoluci*, Havlíčkův Brod 1961, s. 83.
- 9 Číslo 12, případně 6 či 7 nejsou nahodilá, odpovídají počtům v bibli nebo liturgii.
- 10 Viz František ŠVEJDA, *Horní Cerekev. Črty z minulosti do přítomnosti*, Horní Cerekev 1974, s. 20.
- 11 Shořelo 130 budov, velké množství dobytka, zařízení, zásob i ošacení (podle obecní kroniky, která je uložena na Obecním úřadě Černovice).
- 12 Podle práce Rudolf MELICHAR, *Výpis z hospodářských dějin Černovic*, kniha XVI, rukopis.
- 13 Viz Pamětní kniha Amaliina ústavu (uložena na OÚ Černovice).
- 14 Např. Jan Hromadník, bývalý kněz a starosta obce, daroval 1 000 zl., děkan Ferdinand Hazuka rovněž 1 000 zl., Antonín Pakosta odkázal na jmenovaný účel 2 000 zl., dále pak Matěj Rak ad. Samotná obec věnovala 1 000 zl. a stala se tak spoluzakladatelem zařízení.

- 15 Poměrně vysoká cena byla odůvodňována tím, že k domu patřila zahrada, svoji roli jistě hrálo i to, že byl patrový. V obecní kronice se dočteme, že dům č. 149 byl postaven v roce 1815. Obchod v domě Abrahama Frankensteina naproti synagoze dobře prosperoval. Z dalších majitelů se uvádějí Mojžíš a jeho bratr Samuel Frankensteinové. Patřila jim i vinopalna za potokem. Byli nejbohatšími občany města. Po požáru stavěl dům znovu Abraham Frankenstein. V roce 1873 zakoupil objekt David Löwy. Také on měl v domě obchod smíšeným zbožím. D. Löwy zemřel v roce 1896 ve věku 61 let.
- 16 Samotnému zřízení Amaliina ústavu předcházela řada jednání, při nichž nepadala vždy lichotivá slova. V roce 1896 se stal starostou města A. V. Hrdlička, kupec z č. 24 na náměstí, který již dříve vedl spory velkostatkem. Nesouhlasil stejně jako celá obecní rada s hraběčným návrhem nadační listiny s odůvodněním, že text je plný nedůvěry a nadřazenosti bývalé vrchnosti k někdejšími poddaným. C. a k. ministerstvo vnitra a pražské místodržitelství daly za pravdu obci. JUDr. Machač, právní zástupce hraběnky, zahájil vyjednávání s obcí o dohodu, již bylo po čase dosaženo.
- 17 Nezodpovězenou otázkou zůstává skutečnost, že od koupě domu a zřízení resp. otevření Amaliina ústavu v roce 1891 uplynulo celých 16 let, než obec v roce 1907 vydala povolení k přestavbě domu č. 149 „k obývání“. Lze se tedy domnívat, že v předcházejících letech bydleli chudí v šesti místnostech bez ohledu na příbuzenské vztahy pohromadě jako deputátníci v ratejnách na velkostatkách. Viz R. MELICHAR, *c.d.*
- 18 Státní okresní archiv (SOkA) v Pelhřimově, Městská kniha pelhřimovská z roku 1419, fol. 12.
- 19 Srov. Josef DOBIÁŠ, *Dějiny královského města Pelhřimova a jeho okolí, III/2, Praha 1954, s. 349.*
- 20 Podrobněji J. TAUSCH, *c.d.*, s. 303 - 304.
- 21 SOkA Pelhřimov, Městská kniha III, fol. 41, kde je uvedeno, že Toman Jirků roku 1589 po prodeji polí Václavu Bartoňů z Hříšť bude dávat do špitálu každoročně o sv. Jiří větel žita a 3 groše.
- 22 František PŮŽA, *Přibyslavská kronika, Přibyslav 1914, s. 79 - 81.*
- 23 Přibyslavský správce špitálu dostával na začátku 18. století odměnu v naturáliích, a to čtyři míry žita, dvě míry ječmene a sud piva. Správce v Horní Cerekvi ve stejné době obdržel 30 zl. Prvním správcem špitálu se stal Kryštof Mann (až do roku 1765), druhým Josef Fasching (do roku 1778), poté Josef Holub, jehož vystřídal v roce 1896 Vojtěch Milaberský.
- 24 Z vyprávění informátorky Josefy Trnkové (viz poznámka 48), zapsala Marie Stárková, tehdejší kronikářka města.
- 25 F. ŠVEJDA, *c.d.*, s. 20.
- 26 Podle vyprávění J. Trnkové (viz poznámka 24).
- 27 Modlitby byly stanoveny následovně: „Ráno a večer se konají společné modlitby, a to v neděli, úterý a čtvrtek - andělský růženec ke cti Nejsvětější Trojice, v pondělí radostný, ve středu bolestný a v sobotu slavný; v pátek bolestný za duše v očištění, večer litanie, pět očenáší a zdrávasů k uctění pěti Kristových ran za duše v očištění.“ (Z paměti děkana Jelínka z Horní Cerekve-rkp.)
- 28 Např. zakladatel špitálu v Polné Jan Sezima ustavil ve fundační listině i kaplana jen pro špitál. Na počátku 18. století se musely přibyslavské špitálnice denně zúčastňovat mše, odpoledního požehnání, po bohoslužbě se hlasitě modlit růženec (to vše v pláštích). V případě, že odpolední bohoslužba odpadla, musely jít o druhé hodině v páru do kostela a modlit se tam růženec, aby se k nim mohli připojit další věřící. Začátek odpoledního modlení se oznamoval zvonem. Růžencová pobožnost se opakovala buď před, nebo po večeři. Podle rozvrhu duchovního správce chodily o velkých svátcích ke zpovědi a k přijímání oltářních svátostí. Špitál mohly chovanky ně opouštět jen v páru, odchod musely řadně ohlásit. V páru se mohly zúčastňovat církevních průvodů a pohřbů. Nařízen byl přísný zákaz návštěvy výčepů pod hrozbou vyloučení ze špitálu.

- 29 Srov. Karel TURECKÝ, *500 let Sezimovy nadace chudého špitálu v Polné*, Polná 1947, s. 11 - 12.
- 30 F. ŠVEJDA, *c.d.*, s. 21.
- 31 K. TURECKÝ, *c.d.*, s. 27.
- 32 Srov. F. ŠVEJDA, *c.d.*, s. 20.
- 33 Podle vyprávění J. Trnkové (viz poznámka 24).
- 34 K. TURECKÝ, *c.d.*, s. 11 - 12.
- 35 Když bylo v roce 1805 zakázáno vaření zadního řídkého piva, uvolila se vrchnost později (v roce 1820) vyplácet špitálu 18 a 3/4 kr. k. m. za vědro.
- 36 V roce 1689 se hovoří o ženě opatrovnici - špitální hospodyně, dále o šafáře a třech děvčatech k ruce (viz F. PŮŽA, *c.d.*, s. 80).
- 37 Srov. F. ŠVEJDA, *c.d.*, s. 21.
- 38 Důchody špitálců zajistil kníže Ditrichštejn na fidekomisním statku v Krucemburku.
- 39 V roce 1733 měl příbyslavský špitál uloženo na úrocích 600 zl. v polenském zámku.
- 40 Koncem 17. století vyplácel polenský špitál za pohřeb 3 kopy 14 grošů. Z toho dostali: děkan 38 gr., pacholata 3 gr., jednateř 6 gr. Mrtvé špitálců odnášeli soukeničtí tovaryši. Za nesení ratolestí se platilo 6 gr. Příprava nebožtíka do rakve v karkuli, punčochách, čechlíku a 5 loket plátna, k tomu za 6 gr. koření do rakve. Ve stejné době platil hornocerekevický špitál 2 zl. 55 kr. pohřebného, faráři za vedení konduky, za rekviem 30 kr., za vystavení v kostele 10 kr., kantorovi 24 kr., stejnou částku zvoníkovi, 3 kr. kostelníkovi, 15 kr. hrobařovi, 1 kr. nosiči kříže.
- 41 Ještě začátkem 17. století náležely k polenskému špitálu ves Skryšov s rybníky, dvorem, lesy, pastvinami, loukami a ves Janovice, příjem ze vsi Močovice a úroky ze vsi Hrbova. Za ditrichštejnského vedení panství docházelo velmi často k zasahování do práv špitálu, ale ten si svou samostatnost uhájil a zůstal do jisté míry nezávislý na panství. Uváživým a rozumným vedením hospodářství se majetek špitálu rozrůstal natolik, že koncem 19. století vlastnil 9 jiter a 465 sáhů polí, 3 jitra a 1241 sáhů pastvin, 365 sáhů stavebních parcel, 293 jiter a 900 sáhů lesa. Příbyslavský špitál měl jisté odlišnosti v nabývání jmění. Vždy o svátcích a o nedělích vybírala jedna ze špitálců u východu z kostela milodary pro špitál. Dále pak ve všech hostincích na území panství se nacházely obrazy Matky Boží s pokladničkou a nápisem „*Pro chudé ve špitále*“. Pokladničky vybíral správce špitálu dvakrát v roce za přítomnosti panského úředníka a místního faráře, který vlastnil klíček od pokladničky. Vybrané částky se zapisovaly do knihy příjmů.
- 42 V příjmech pelhřimovského špitálu se také objevují údaje, že v roce 1448 dal švec Brychta špitálu louky „Za Komínovy“, v roce 1523 mu věnovali majitelé panství Trčkové ves Chyšnou se šesti dvory (roční úrok z nich plynoucí představoval 6 kop a 5 gr. českých), v roce 1542 dal kosař Jiřík s bratrem Motlem špitálu polovinu práv na své rybníčky s loukou, ale jsou i podmíněné odkazy, jako např. z roku 1445: „... zemře-li Anička, dcera Šimánkova, než dospěje svých let, vydá její otčím 30 kop k záduší špitálu.“ (viz Josef DOBIÁŠ, *Dějiny královského města Pelhřimova a jeho okolí*, I, Pelhřimov 1927, s. 496; III/2, Praha 1954, s. 350, 351).
- Počátecká kronika (Počátky, okr. Pelhřimov) uvádí v roce 1553, že „švec Jan z horního náměstí odkázal 2 kopy míš. chudým do špitálu“, nebo jiný údaj z téhož roku, kdy „Anna Přivalenová z domu č. 15 v závěti odkazuje 40 kop míš. na vychování a opatrování chudých ve špitále“.
- 43 Jinými zdroji je zboží na trzích. Pelhřimovští řezníci se chránili před cizí (necechovní) konkurencí tím, že specifikovali zásady prodeje v privilegiích, ve kterých bylo uvedeno, že maso a masné výrobky od jiných než zdejších řezníků, případně pecnářské chleby a koláče, báby (bábovky) a podobné pečivo by se na trhu objevilo, pak je třeba zabavit, pobrat a rozdat chudým, především do špitálu. Obdobná ustanovení se objevují v privilegiích města Německého Brodu, Brtnice ad.
- 44 Viz F. HOFFMANN, *O starých jihlavských špitálech a lazaretech*.
- 45 Podrobněji viz J. TAUSCH, *c.d.*, s. 229.

46 K rozvoji lazaretů přispěl pravděpodobně také Mediciální řád pro Moravu z roku 1752.

47 V Příbyslavi se ze špitálu stal útulek pro podporu 11 žen, pak ještě dalších 6 žen ve městě dostalo denní podporu 40 hal. z bývalého špitálního jmění. Ilustrací popisovaného vývoje jsou dějiny špitálu v Havlíčkově (Německém) Brodě. Špitál zde připomínán ve 14. století. Ve století 17. vyhořel a byl znovu postaven a opět se uvádí jako špitál u sv. Kateřiny. Patřil k němu dvůr na Dolním předměstí. Začátkem 19. století byl špitál prodán a vzniklo několik nadací k přilepšení života špitálníků. Ve druhé polovině 19. století špitál zanikl. V roce 1822 založili někteří měšťané Spolek pro udržování nemocnice. Měšťáci zapůjčili spolku jednu místnost pro čtyři nemocné s kuchyní v dnešní radnici. Zdravotnickou péči dostal nemocný bezplatně, stravování musel zajistit ten, kdo ho do zařízení poslal. V roce 1856 byla dokončena stavba nemocnice s 36 lůžky. Dále zde byl měšťanský chudobinec, sítarčina a opatrovna sirotků (koncem minulého století). Viz Pavel TRNKA, *Zpráva o činnosti všeobecné veřejné okresní nemocnice T. G. Masaryka v Německém Brodě*, Německý Brod 1938, s. 10 - 11.

48 Paní Josefa Trnková, nar. 18. 3. 1915 v Pelhřimově; v chorobinci byla zaměstnána v letech 1934 - 1939.

49 Obyvatelé chudobince (v místě přetrvával název špitál) neplatili žádný nájem, neměli k obci žádné povinnosti. V obytných místnostech mohli vykonávat svoje řemeslo a podle fyzického stavu pracovat. Nikdo se o ně nestaral. Stravovali se sami podle svých možností. Něco si vydělali příležitostnou prací nebo získali žebrotou. Jeden z informátorů, Eduard Hora, který se narodil ve špitále a bydlel zde spolu s rodiči a dalšími sourozenci, vzpomínal: „... Často jsme chodili na panské krást brambory, protože doma nebylo nic k jídlu. Někdy jsme dostali nějaké jídlo, někdy byl i suchej brambor vzácností... Ošacení stejně jako jídlo - co jsme dostali od lidí záplatované, roztrhané šactvo, málokdo si vydělal na něco nového. Vzácností byly boty. Obuv se dědila po starších a co odložili v bohatších rodinách. Vodjara do podzimu se chodilo naboso.“

Ze vzpomínkového vyprávění informátorů, především Jaromíra Dušejovského (nar. 1. 9. 1925), vybrala obecní kronikářka Bohumila Tvrdá v roce 1986 údaje o lidech žijících ve špitále - chudobinci ve dvacátých letech:

Karel H o r a s manželkou a dětmi Eduardem (nar. 1923), Karlem (nar. 1926), Jindrou (nar. 1928) a Emilií (nar. 1943)

František Z a c h s manželkou a dětmi Františkem (nar. 1920), Andělou (nar. 1922), Jarmilou (nar. 1923), Karlem, Marií, Anežkou a Antonínem

J a n o u š e k s manželkou a dětmi Františkem, Josefem, Janem (jméno čtvrtého dítěte se nepodařilo zjistit)

H a m e r n í k o v á, osamělá žena

Leopold D v o ř á k s manželkou a dětmi Miroslavem a Marií

František V l a d y k a, krejčí, s manželkou a synem Vladimírem

Hynek P o v o l n ý s manželkou a dcerou

Š m í d s manželkou a dětmi Josefem, Marií a dalším synem

Josef K l e i n s dětmi

J e ř á b k o v á s dcerou

Jan K u b á t s manželkou a dětmi Mirkou, Věrou, tchýní a babičkou

Antonín L i s a s manželkou a dětmi Růženou, Antonií a Mínou

Josefina P o v o l n á, osamělá žena

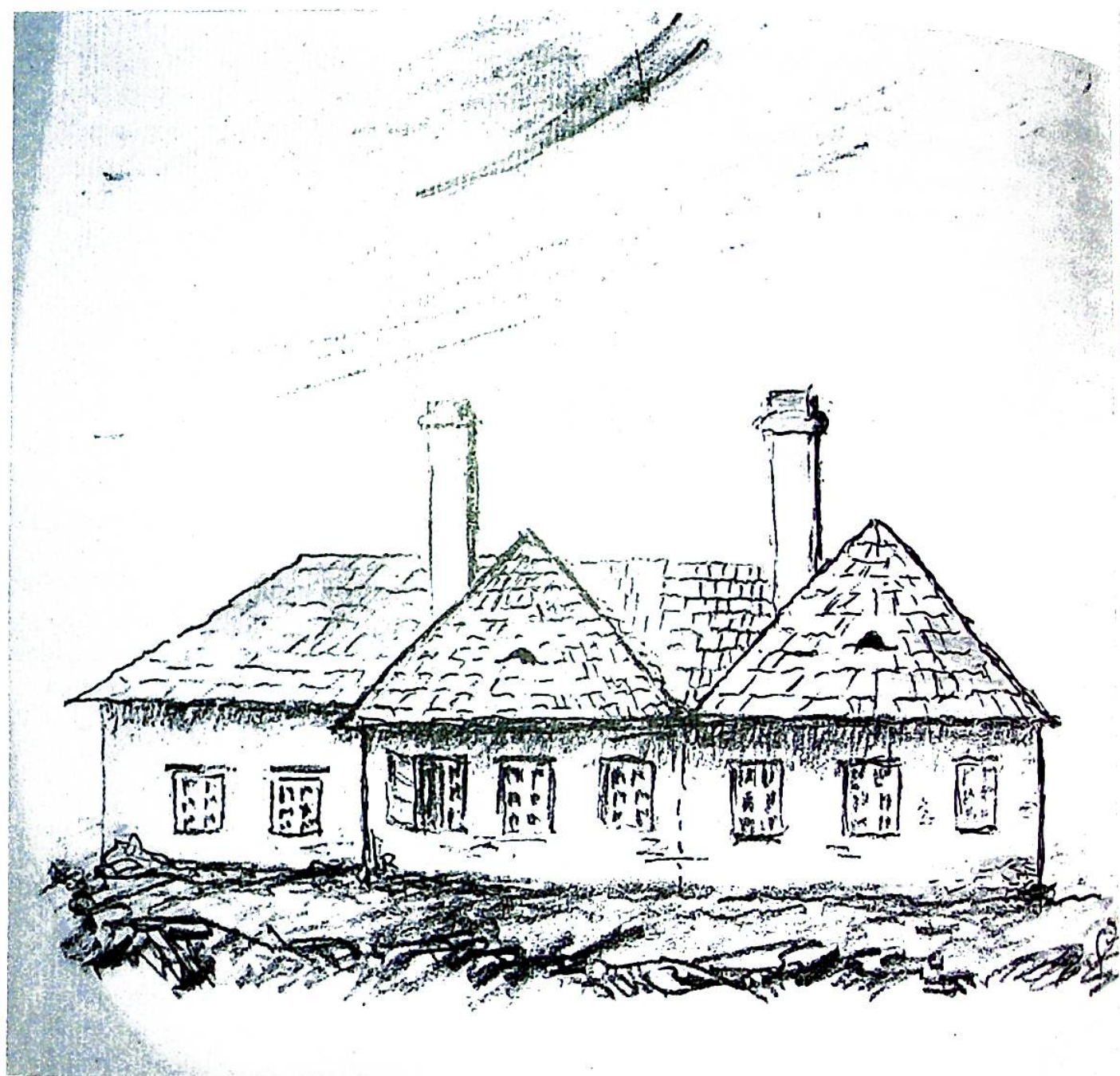
Celkem bylo zjištěno 52 lidí.

Poznámka k převodu v článku uváděných měř a vah (je však možno připustit i další možnosti; srov. Gustav HOFMANN, *Metrologická příručka pro Čechy, Moravu a Slezsko do zavedení metrické soustavy*, Plzeň - Sušice 1984, 100 s.):

plošné míry: jitro = 3,084 m²
lán = 60 jiter = 18,58 ha (ale i větší)

duté míry: žejdlík = 2 půlky, 1 žejdlík = 0,484 l
vědro = 58 l = 4 soudky

váhy: libra = 513 g (česká míra)
funt = 560 g (míra dolnorakouské soustavy)

1. Jihlava, špitál sv. Jiří, kolem roku 1900. Kresba podle fotografie J. Haupta autor.

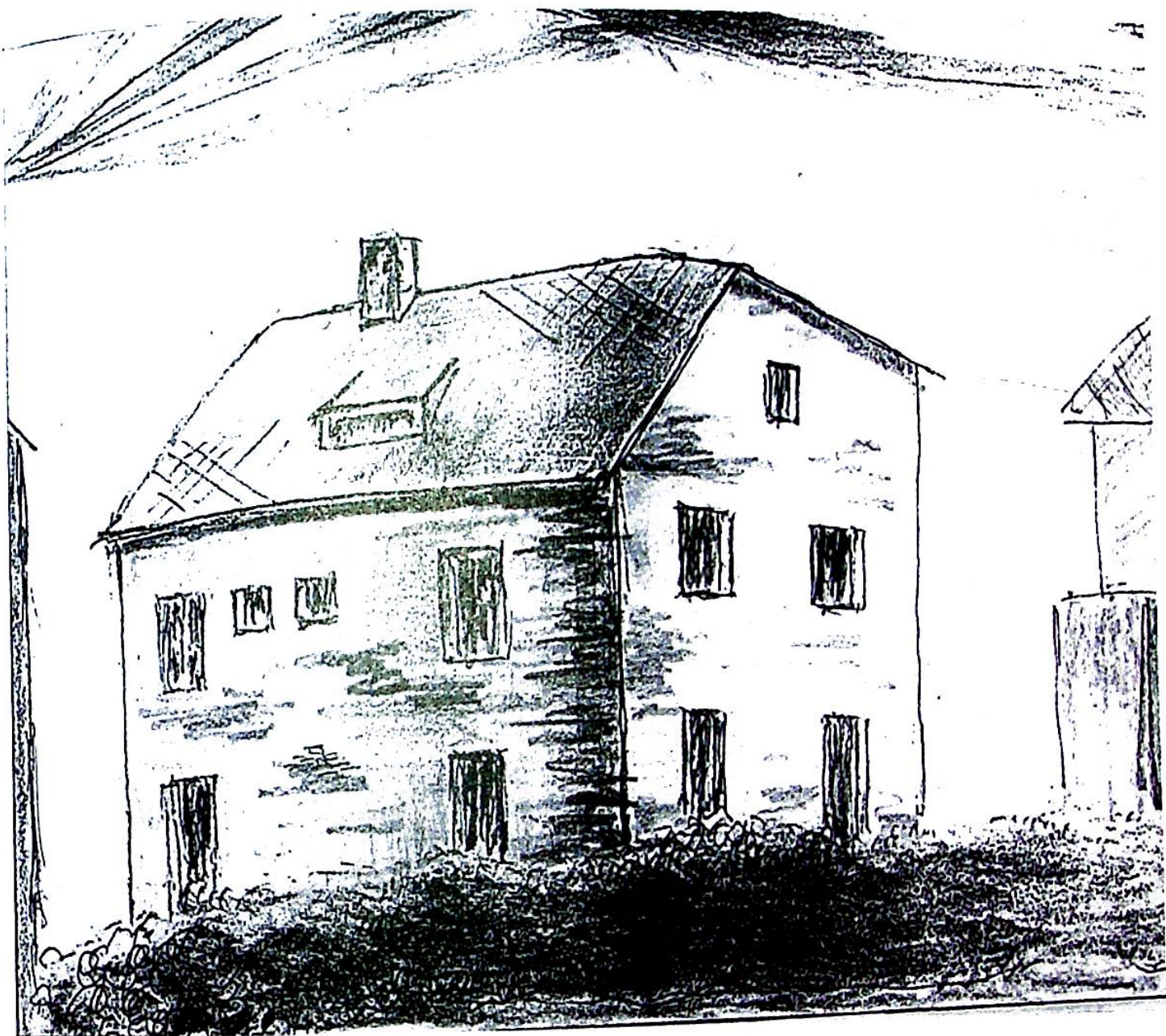
2. Polná, Sezimův špitál s kaplí, současný stav (pseudogotická úprava byla provedena v letech 1892 - 1894). Kresba autor.

3. Horní Cerekev, pohled na špitál z náměstí. Kresba autor.

4. Horní Cerekev, pohled na špitál od zámeckého rybníka. Foto A. Homolka.

5. Černovice, bývalý špitál, dnešní stav. Kresba autor.

Die Armenspitäler in der Böhmischemährischen Höhe

Jaromír Tausch

Der Autor beschreibt die Geschichte der herrschaftlichen und städtischen Armenspitäler der Böhmischemährischen Höhe und zwar in Jihlava, Pelhřimov, Polná, Horní Cerekev, Černovice u Tábora a Přebyslav. Für Vergleichszwecke werden auch die Grundlagen der Armenspitäler in Brtnice und Havlíčkův Brod herangezogen. Die Studie umfaßt die Epoche vom 13. und 14. Jahrhundert bis in unsere Zeit. Das Leben in den genannten Institutionen wurde von Regeln und Vorschriften bestimmt. An der Spitze stand der Verwalter, der den Stadtrichter oder die Herrschaft vertrat.

Männer und Frauen waren getrennt untergebracht, einige Armenspitäler waren nur für Frauen vorgesehen (z.B. Přebyslav). Weiters beschreibt der Autor die medizinische Versorgung der Patienten und auch die damit verbundenen Kosten. Die Spitalskost ist nach Menge und Art der Speisen angeführt. Die Spitalsgebäude wurden fast alle nach dem gleichen Grundriß gebaut und die baulichen Aspekte entsprachen voll ihrem Zweck. Die Kommunikation im Inneren der Gebäude war durch die Lösung der Raumaufteilung gegeben - von einem breiten Gang gelangte man in die einzelnen Zimmer.

Die Armenspitäler benötigten ein ausreichend großes Hinterland. Reicher waren die herrschaftlichen Spitäler, besonders jenes in Polná. Im Laufe der ersten Hälfte des 20. Jahrhunderts verloren diese Armenspitäler jedoch zusehends ihre ursprüngliche Funktion. Teilweise wurden sie assaniert, teilweise wurden sie zu Wohnungen oder Magazinen für die Ortsbevölkerung umgebaut. Abschließend kann gesagt werden, daß diese Armenspitäler einen untrennbaren Bestandteil der Sozialgeschichte unserer Region darstellen.

Übersetzung: Jarmila Kubálková

Adresa autora:

PhDr. Jaromír Tausch, CSc., Třešt'ská 181, 588 51 Batelov